

Az állam szerepe az információs tevékenység szabályozásában és biztosításában

Néhány évvel ezelőtt a Szovjetunióban az *Országos Tudományos-Műszaki Információs Rendszer* (Gosudarstvennâ sistema naučno-tehničeskoi informacii = GSNTI) végezte országos szinten az információ gyűjtését, tárolását és terjesztését. Többszintű hierarchikus felépítése az adminisztratív-utasításos irányításnak felelt meg. Fő érdeme a publikált és nem publikált primer dokumentumok feldolgozásának bejáratott mechanizmusa volt. Hiányosságai a tervgazdálkodásból fakadtak. Az információt gyakorlatilag ingyen vagy jelképes árért terjesztették, s ezért a felhasználók nem is tartották életbevágóan fontos erőforrásnak. A minisztériumok, amelyek elsősorban a faktografikus információ terjesztésében nem voltak érdekelték, előállították ezt az információs erőforrást, de nagyon kevésbé hasznosították. Ezek és más problémák vezettek az 1971 óta működő GSNTI széteséséhez.

Az öszsz-szövetségi és ágazati tudományos-műszaki információs intézmények állami költségvetésből való finanszírozása sok éven keresztül független volt az információs termékek minőségétől. Az "információs piac" fogalma 1988-ig nem is létezett.

A GSNTI mint központosított rendszer az információ gyűjtésén, tárolásán és terjesztésén kívül nem tudta és nem is tudhatta megerősíteni az információ szerepét a tudományos-műszaki haladás serkentésében és az alap kutatásokban. Ezért előbb szét kell gombolni, majd újragombolni a "mellényt".

A gazdaság információs szektora meglehetősen bonyolult és szerteágazó infrastruktúra. A fejlett ipari technológiával és kommunikációval rendelkező országokban az információs infrastruktúra magában foglalja az információs rendszereket és szolgáltatásokat, a telekommunikációs hálózatokat, a számítástechnika előállításait, továbbá a felhasználóknak az információ megtalálásában, értékelésében és alkalmazásában segítséget nyújtó brókerek népes csapatát.

A piactudomány bevezetésekor az információs szektor előtt álló fő kérdés: milyen arányok alakuljanak ki az információs tevékenység centralizálásában és decentralizálásában. A centralizálás állami szabályozást, finanszírozást és ellenőrzést jelent. A decentralizálás pedig nem más, mint az információ előállítására és terjesztésére irányuló, a kereslet és kínálat által szabályozott tevékenység megrendelő általi finanszírozása. Az állam és a piac által szabályozott információs tevékenység optimális aránya az információk különböző természetétől és típusaitól függ, és azoknak a társadalmi rétegeknek a tevékenységében rejlő különbségektől, amelyeket szolgálnak. E helyett az információs két típusát kell egymástól megkülönböztetni: a tudományos-műszaki és az üzleti-kereskedelmi-iparit.

A *tudományos-műszaki* információnak, a publikálnak és a nem publikálnak egyaránt, van egy közös eleme, hogy hordozóiról leírás készül. Ezek az információhordozók a társadalom számára ismeretek, tapasztalatok, a természeti, társadalmi, anyagi, mozgási stb. törvényekről szóló adatok összességét közvetítik, nem ismernek nemzeti határokat, információtartalmukat pedig az emberiség szellemileg fejlett részének köszönhetik.

Az *üzleti* információ főleg faktografikus, a társadalom gazdasági, ipari, kereskedelmi stb. tevékenységét tükrözi (címek, nevek, termékek, adatok). Egyes részei egy-egy ágazat, országcsoport, régió számára jelentősek, míg a piacról, konjunktúráról, energiagazdálkodásról szóló üzleti információ globálisan fontos.

A tudományos-műszaki információ mint össz nemzeti erőforrás a tudomány és a technika fejlesztésében, a tervezésben és a köznevelődésben fontos, s ezért teljes körű előállításában és maximális hasznosításában a társadalom egésze érdekelt. Ebből következően sok országban maga az állam finanszírozza az előállítását. Bár ezek a rendszerek nem kereskedelmi jellegűek, a keretükben előállított információs termékek (kiadványok, adatbázisok stb.) eladása többé-kevésbé fedezi az előállítási és terjesztési költségeket. Így a VINITI típusú intézményeknél is több figyelmet kell majd fordítani az információ eladására, de semmiképpen sem lehet tisztán kereskedelmi, önfinanszírozó vállalkozássá alakítani őket. Különböző olyan megoldások alakulhatnak ki, amelyek ugyan hasznosak az információs központoknak, de nem elégítenék ki a társadalmi igényeket. Pl. a kereskedelmi szemlélet általánossá tétele esetén a "gazdag termelők" egyéni információ-előállítása az általában eszközhiányban szenvedő felsőoktatási, ágazati és akadémiai tudományok kárára fejlődne.

A differenciálatlanul majdnem ingyenes információfejlesztés nemcsak nem hatékony, hanem elvileg is helytelen. Ebben az esetben nincs visszacsatolás, nem ismeretes, kinek milyen információra van szüksége, és milyen célból.

A piactudomány fejlesztése nem vezethet a központi információs szerveknek, a tudományos-műszaki információ előállításainak nyújtott támogatás csökkentéséhez. Ugyanakkor az állam mindenképpen érdekelt az információs termékek eladásában, s talán nem is annyira az ebből származó bevétel miatt, mint inkább a felhasználói kör bővítése céljából. Persze, ha az előállítók nyereségesek, újabb eszközök halmozódnak fel a szolgáltatások fejlesztésére is.

A tudományos-műszaki információ problémáit vizsgálva, szót kell ejteni az információkereskedelem bővülő folyamatairól. A szellemi tulajdonról szóló

törvény hiánya az utóbbi években olyan kereskedelmi formák megjelenéséhez vezetett, amelyek üzletüket a szellemi tulajdon szabad eladására építik, de a tulajdonos beleegyezése nélkül. Ilyenek pl. a mágnesszalagok és hajlékonylemezek sokszorosításával foglalkozó szövetkezetek, vegyes vállalatok stb.

A piacgazdaság fejlődése a volt GSNTI alsó szintjén lévő információs szolgálatokat – néhány ágazati és termelési szolgálattal együtt – arra kényszeríti, hogy másként viszonyuljanak az információhoz és a felhasználókhöz. Magyarán szólva: a területi és a vállalati információs központok többségének brókerként kell működnie, minthogy e szférában nem indokolt az állami finanszírozás.

A piacgazdasági körülmények között a tudományos-műszaki információ számára követelmény a korszerű hordozó és a reális hasznosítás.

A Szovjetunióban a közelmúltig szinte kizárólagosan a papír szolgált hordozóként. Ennek oka a viszonylag olcsó papír és nyomdai munka, illetve a géppel olvasható hordozók, a távadatátviteli hálózat, a számítógépes bázis elégtelensége. A mélyebb okok a tervutasításos rendszerben keresendők, amelynek nem volt szüksége online elérhető információkra. A piacgazdaságra való áttéréssel az első helyre kerül az online keresés, azaz a géppel olvasható hordozó. Ez elő fogja segíteni az információ-előállító központok korszerűsödését. Az erőforrások, a papír, az energia, a munkaerő drágulása párhuzamosságokat kiküszöbölő folyamatokat indít el, bár a piacgazdaságra való áttéréshez szükséges politikai és gazdasági törvények késése, az információról és az információs tevékenységről szóló törvényt is beleértve, hátráltatja kibontakozásukat.

A reális idejű hasznosítás gyakorlata még hosszú ideig marad el a nyugattól, mivel hiányoznak hozzá a szuperszámítógépek, a nagy állományok tárolására szolgáló eszközök, a fejlett távadatátviteli hálózatok. Ezért elsősorban a személyi számítógépes helyi adatbázisrendszerek fognak fejlődni, és velük összefüggésben a hajlékonylemeze épülő információs ipar.

Az üzleti információ errefelé teljesen új terület. A fejlett országokban az üzleti információt állami szinten és a magánszektorban állítják elő. Az egész társadalom tulajdonát képező objektumokról szóló információ előállítás és kereskedelmi alapon való terjesztése szövetségi vagy kormányzati feladat. Az üzleti élethez szükséges információk minden más fajtája és típusa a magánszektorra tartozik, forgalmazására a piaci törvények érvényesek. Az üzleti információk szervezésében két elv figyelhető meg: az összes információ – a kereskedelmi és állami titkok kivételével – mindenki számára hozzáférhető; az adófizetők pénzén létrehozott információ nem lehet magánszemélynek vagy vállalatnak nyereségét hozó kereskedelmi tevékenység tárgya. Amíg a gazdasági, ipari és mezőgazdasági tevékenységet az állami struktúrák irányítják, az üzleti információ sem közösségi, sem köztársasági relációban nem fog szabadon áramlani. A nyersanyagok kitermelésére

és előállítására, a termékek gyártására irányuló megrendelések állami, centralizált elosztása ui. lehetlenné teszi ezt a mozgást.

A piacgazdaság éledező elemei mindenesetre előbb-utóbb maguk után vonják a megfelelő információellátás szükségességét. A tőzsdék, az információs ügynökségek, az üzleti információt kínáló szövetkezetek megjelenése tény, amihez semmiféle törvény nem szükséges. A privatizáció előrehaladtával ezek száma is gyorsan növekedni fog.

Viszont törvényileg kell megerősíteni az össznemzeti jelentőségű információs erőforrás státusát, ezen belül a tudományos-műszaki információt is. A törvénynek meg kell határozni az információ-előállítás rendjét és a hozzáférés jogát a társadalom bármely tagja számára. A tudományos-műszaki információ meghatározott hányadát nominális értéken kell terjeszteni. Amit az egész társadalom számára állítanak elő, szigorúan el kell különíteni attól, amit csak bizonyos körben terjesztenek.

Gazdasági és politikai szempontból felelősségteljes döntést igényel az üzleti, a konjunktúrainformáció. Vagy teljesen a magánszektor kezébe kerül, vagy pedig az állam gondoskodik valahogy róla. A gazdasági, politikai és törvényvérehajtási instabilitás mellett nem lehet kizárni, hogy az az információ, amelynek monopolhelyzetű tulajdonosa az SZKP, a Terhivatal, a Statisztikai Hivatal stb. volt, nem kerül-e az általuk szervezett szövetkezetek, részvénytársaságok stb. kezébe.

Ha az állam kezébe veszi az egész termelőszféra információellátásának problémáit, és elfogadhatja a szükséges törvényeket, akkor nem marad más dolga, mint a törvények végrehajtásának ellenőrzése, illetve az információmegújítási és -terjesztési mechanizmusok támogatása. A többi a vállalkozó szellemű emberek maguk végzik el, és nem lesz fontos, hogy hol, milyen szervezetben.

Következtetések:

1. Az információ és az információs együttműködés hozzátartozik a technológiai társadalom alapjaihoz, biztosítja az anyagi javak hatékony, ésszerű előállítását, a társadalom egyes rétegei közötti, valamint a természettel és a környezettel való optimális kapcsolatokat. A demokratizálás és a törvényesség körülményei között az információ hasznosítása és az információs együttműködés ösztönzése alternatívát jelent a tervutasításos irányítással szemben.
2. Az államnak az információs politikát a hatalom mindhárom szintjén vállalnia kell. A törvényeknek meg kell határozniuk az adófizetők pénzén történő információ-előállítást, az össznemzeti jelentőségű információk terjesztését, megakadályozniuk az információ monopolisztikus birtoklását, az adófizetők pénzén létrehozott információkhoz való hozzáférés korlátozását. A végrehajtó hatalom információs politikájának biztosítania kell a közte és a társadalom közötti információs együttműködést. A bírósági szervezetnek az információról, informá-

ciós tevékenységről és a szellemi tulajdonról szóló törvények betartását kell ellenőriznie.

3. A tudományos-műszaki haladásban érdekelt államnak finanszíroznia kell a tudományos-műszaki információ előállítását. Ha egyszer az állam milliárdokat költ az ismeretek előállítására, akkor az őt illető szinteken finanszíroznia kell az információ átvitelét, terjesztését és hasznosítását is. Az állami információ-előállító központok és könyvtárak számára biztosítani kell a primer dokumentumokat, a technikai berendezéseket, a számítógépi és telekommunikációs bázist.

4. Egy olyan nagy térségben, mint amilyen a FÁK, bonyolult és szerteágazó struktúrák közbeiktatásával a továbbiakban lehetetlen tervezni a mezo- és mikroszintű termelést. Az ilyen bonyolult folyamatokra való ráhatásban és az anyagi javak előállításának ösztönzésében az egyetlen út tevékenységük információs támogatása.

/SEJFUL'-MULŰKOV, R. B.: Rol' gosudarstva v regulirovanii i obespečenii informacionnoj deatel'nosti. = Naučno-tehničeskaâ informaciâ, Ser. 1. 5. sz. 1991. p. 1–5./

(Viszocsekné Péteri Éva)

Integrált könyvtári rendszerek a kanadai közművelődési, felsőoktatási és szakkönyvtárakban

Integrált könyvtári rendszernek az olyan számítógépes rendszert tekintik, amely három vagy több funkciót képes teljesíteni a következők közül: gyarapítás, feldolgozás, nyilvános online katalógus, kölcsönzés, időszaki kiadványok kezelése, audiovizuális dokumentumok kezelése. Az újonnan beindított rendszereket veszi számba a kanadai piacot immár ötödször áttekintő éves jelentés.

A recesszió ellenére az 1990-es év jó esztendőnek számított. 1989-hez viszonyítva azonos számú nagygépes rendszert és 25%-kal több, személyi számítógépre épülő rendszert hoztak létre, s még kedvezőbb az arány, ha számításba vesszük, hogy az integrált könyvtári rendszer mellett döntés és a tényleges installálás között hónapok telnek el.

A nagy számítógépekre épülő rendszerek piacán nem történt nagyobb változás. Összesen 58 rendszert állítottak üzembe a következő megoszlásban: multiLIS (31%), DYNIX (14%), BEST-SELLER (10%), Geac (10%), egyéb (35%).

A személyi számítógépekre alapozó rendszerek piaca ezres nagyságrendű. Az adatok nem teljesen megbízhatóak, mert a rendszergazdák az iskolai könyvtárakat és más intézményeket is beveszik statisztikáikba, és nem mindig szolgáltatják ki ügyfeleik jegyzékét. Az összes bevezetett rendszer arányában a következő rangsor állítható fel e kategóriában: INMAGIC (68%), EDIBASE (9%), Sydney (6%), Columbia (5%), egyéb (12%).

Az integrált rendszerek földrajzi szóródása nem jellegzetes. A nagy számítógépes rendszerek többsége kétnyelvű (angol–francia), ám a személyi számítógépesek közül csak három (Data Trek, EDIBASE, Mandarin) kínál minden funkciót két nyelven.

A rendszerek kiválasztásában gyakran vesznek részt tanácsadók, akik segítenek a könyvtár céljának legmegfelelőbb döntés meghozatalában, az installá-

lásban, a házi képzésben, így számos csalódástól óvhatják meg a könyvtárosokat.

A kanadai és az egyesült államokbeli piac összevetése azt mutatja, hogy Kanadában 6, az USA-ban 8 rendszergazda látta el a piac 75, illetve 70%-át. Az amerikai cégek a kanadai rendszerek felét telepítették, míg a kanadai Geac csupán 5%-kal részesedett az újonnan bevezetett rendszerekből az Egyesült Államokban. A Geac a nemzetközi piacon komolyabb sikereket könyvelhetett el 1990-ben, amikor összesen 44 nagy számítógépes rendszert létesített Kanadán kívül. A személyi számítógépes szférában az EDIBASE (51) és a Columbia (30) állnak az első helyen.

A jövőre vonatkozó tervek elsősorban a rendszerek közötti "átjárhatóság" fokozását célozzák intellektuális és technikai értelemben egyaránt. A Library Information Navigator rendszer például, amelynek forgalmazását 1990 végén kezdik meg Kanadában, kilenc nyelven működik, 20 országban. Az Egyesült Államokból származó több rendszer alkalmazza a Z39.50-es protokollt, amely alkalmas különböző hardverre, szoftverre, operációs rendszerre épülő rendszerek összekapcsolására, a kompatibilitás megteremtésére. A National Library of Canada (Kanadai Nemzeti Könyvtár) 13,3 millió dollárt szán a könyvtárak összekapcsolására ún. nyílt rendszereket összekapcsoló protokollok segítségével.

Míg a rendszerek szakmai szempontból az integráció felé haladnak, a piacon a recesszió folytatódása miatt élesedő versenyre, és a piac nagyobb szóródására számítanak.

/MERILEES, B.: Integrated library systems in Canadian public, academic and special libraries. = Canadian Library Journal, 48. köt. 6. sz. 1991. p. 171–179./

(Orbán Éva)